

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

SZERKESZTI: FITZ JENŐ

E. sorozat 1. sz.

P 488

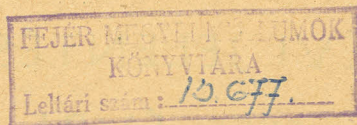
FITZ JENŐ:

FEJÉR MEGYEI MÚZEUMOK
ÉVI JELENTÉSE
1955. ÉVRE

6

1956

SZÉKESFEHÉRVÁR

Kiadja

a székesfehérvári István Király Múzeum. (Székesfehérvár, Ságvári
Endre tér 3.). Készült 1000 példányban. A kiadásért felelős
dr. Fitz Jenő múzeumigazgató.

Székesfehérvári Nyomda — 4698

F. v. Kovács Sándor

ÁSATÁSOK, LELETMENTÉSEK

Őskor

Alsószentiván határában, az Előszállásról Cecére vezető országút és az Alap—Nekeresd dűlőt kereszteződésétől D-re mintegy 50 méterre az 1930-as években egy nagy — feltehetően bronzkori — urna került elő. Az említett kereszteződéstől Cece felé haladva kb. 200 méternyire, az uttól délre homokdomb húzódik, ahonnan La Tène leleteket fordít ki időnként az eke. (Kovács István adatközlése.)

Rómaikor

Az isztiméri erdőgazdaság szántóföldjein rómaikori épületmaradványokat találtak. Ugyaninnen való egy evariszkusz érem is, ez azonban elkallódott. Ettől a helytől mintegy 2 km távolságra, a Tótrét Közbükk nevű erdőrészén favágás közben rómaikori falnyomokra bukkantak. (Szölke Jenő adatközlése.)

Középkor

Felsőpettenden az állami gazdaság földjén nagyobb épülethez, esetleg középkori templomhoz tartozó törmelékek kerülnek elő szántás közben. (Szabó János esperes adatközlése.)

A székesfehérvári Palotai utca 5. számú ház telkén a szomszédos Kolorit gyár 1955. év folyamán bölcsődét kívánt építeni. A korábban lebontott ház udvari részének földszintjén volt az a kis helyiség, amelyet a török kiverése utáni időben kápolnának használtak. A kis Szent József kápolna már egy 1716-ban tartott hivatalos vizsgálat szerint oly düledező állapotban volt, hogy beomlással fenyegetett. Ez az adat arra enged következtetni, hogy a kápolna már a török időkben is állott, sőt esetleg eredete a középkorig visszanyúlhat. A fennálló veszélyeztetettség miatt a kápolna területén és környékén ásatást végeztünk. Ennek során megállapítottuk, hogy a négyszögű, méreteihez képest szokatlanul vastag (1,05 m) és mély alapozású (1,70 m a mai talajszint alatt) kis helyiség eredetileg valószínűleg egy nagyobb építmény, egy templom tornya lehetett. Belsejében 6 padlószintet találtunk, ezek közül a 4. a török kiverésének időpontjára tehető. A későbbi kápolna Ny-i falához azzal egykorú ívesen hajló vastag fal csatlakozik; ez lehetett a török időben elpusztult

épület, templom oldalfala. Ezt az épületét, amely az egymást követő ostromok során valószínűleg elpusztult, később már nem állították helyre. Irodalmi adatok szerint a kápolna bejárata eredetileg a D-i oldalon volt, ezt a feltárások során nem sikerült igazolnunk. 1741-ben — ismét irodalmi adatok szerint — a bejáratot a Ny-i oldalra helyezték át. A bejáratot megtaláltuk, előtte vastag sóderes réteget állapítottunk meg. A kápolna körül írásos adatok szerint az 1739. évi pestisjárványig temetkeztek. A kápolna DNY-i sarkánál 3 csontvázból álló tömegsírt tártunk fel. Az egymásra helyezett, mésszel leöntött csontvázak kétséget kizáróan a pestisjárvány idejében kerültek földbe. Hasonló sírok mutatkoztak a kápolna É-i, Ny-i és D-i fala mellett. A kápolnától Ny-ra eső területen, tehát ott, ahol a korábbi épület állhatott, több különböző periódushoz tartozó épületrész került elő. Ennek legrégibb része a kápolnától ÉNy-ra lévő boltíves helyiség, valószínűleg az elpusztult építmény pincéje. Legalsó rétegei XV. századi emlékanyaggal és nagymennyiségű szőlőmaggal volt tele. Használták a török korban is, felső rétegeiben igen sok XVII—XVIII. századi kerámia halmozódott fel. Ettől a pincétől D-re másik boltíves pincehelyiség falmaradványait találtuk, ezt a pincét a későbbi építkezések alkalmával nagyjából lebontották. Ezt az építkezést valószínűleg 1816-ra tehetjük, amikor a kápolna megszűnt és a lakássá átalakított házban a Ny-i oldalon konyhát építettek.

(A szent József kápolna történetét ld.: *Fitz J.*: FN 10 [1955.] febr. 27.)

Törökkor

Szabadbattyánban *Hochmann Jenő* bejelentése alapján átvizsgáltuk a homokbánya falában mutatkozó szemétködröket, amelyekben a közeli IV—V. századi temető alapján római kori települést gyanítottunk. A feltárás során azonban XVI—XVII. századi törökkori kerámia-töredékek kerültek felszínre. A homokdombon ennek alapján kisebb törökkori település állhatott fenn, a Sárvíz jobboldalán emelkedő „Kula” védelme alatt. A leletmentést felhasználtuk a „Kula” épület és környékének átkutatására. A középkori eredetű torony — igen szép lőrészekkel — a törökkorban is használatban volt, amit ránk maradt neve mellett elsősorban Evlia Cselebi útleírásából tudunk. A sárvízi átkelőhelyet védő és ellenőrző várat négyszögű palánk-kerítés, ennek külső oldalán árok vette körül. A fallal védett udvar alakját a terep alakulása a K-i, Ny-i, de különösen az É-i oldalon igen jól megőrizte. Az utóbbi oldalon metszetet húztunk, amelyben a palánkfal gyenge alapja és kívül az árok előkerültek. A metszetben nagy mennyiségű, javarészt törökkori emlékanyag volt.

Székesfehérvárt a Jókai utca 2. számú ház helyreállítása szükségessé tette a belső kis udvar szintjének jelentékeny leszállítását. A kis udvar É-i oldalát az egykori török fürdő boltívei és megmaradt kupola-töredéke

alkották, valószínűnek látszott, hogy az udvar szintjének mélyítése esetén a fürdőnek további részei is napvilágra jönnek. A szint mélyítést ezért ásatással kapcsoltuk össze. Az ásatás az udvar szintje alatt nem talált újabb épületrészeket, a meglévő falrészek alatt azonban egyfelől feltárta az eredeti padlószintet, ez alatt pedig a fürdő tájolásától eltérő nagy kváderkövekből összeállított gondosan kidolgozott falat bontott ki, amelynek É-i falából a várfal felé kijárat, alagút nyílik. A nagy kőlapokból összerakott fal valószínűleg középkori, bár a leletanyag ezt nem erősíti meg. A törökkori falrész alatt agyag vízvezeték csövek kerültek elő, DNY felé fordulva, ami kétségtelenné teszi, hogy a fürdő számára a szomszédos épület (Szabadság tér 8.) udvarán lévő forrás vizét használták fel. (A fürdő történetével részletesen *Fitz J.*: Székesfehérvár című rövidesen megjelenő könyve foglalkozik.)

Fitz Jenő

NÉPRAJZI GYŰJTŐUTAK

Pásztorélet

A Fejér megyei pásztorok javarésze a cisztercita rend Előszállás környéki birtokairól való. Közöttük különösen a juhászok számottevők. Az 1900-as évekig télen-nyáron nagy karimájú, gömbölyű tetejű kalapban, bő gatyában, borjúszerű golyócsingben, csuligombos pruszlikban jártak. A 91 éves *Juhász József* elbeszélése szerint a szür és a kalap mindig megkülönböztette a juhászt, a gulyást, a kanászt és a cseléd embert. A juhászok faragtak leginkább, de a gulyások között is akadt ügyeskező. A legszebben faragó pásztor Fejér megyében a mezőfalvi *Raiter István* juhász számadó. 1923 óta díszít botokat, cigarettadobozokat, szipkákat. A Karácsony-szőlőhegyi és a mezőfalvi templomokban a misekönyvtartók faragásai is tőle származnak. (L. bővebben *Varga M.*: Pásztorélet Előszállás környékén. FN 11 [1956] jan. 15.)

Építkezés, házberendezés

Régi építkezésekre vonatkozó adatokat Előszálláson gyűjtöttünk. *Juhász József* (91 éves) még földbeásott putriban született. A putrinak fakilincses ajtaja volt, szobából és konyhából állott. A XIX. század második felében az uradalom házakat építtetett, ekkor a putrikból istállók lettek.

A putri-lakás idején a kukoricát u. n. *gugyeszban* tartották. Négy ágast gerendával összekötöttek, tetejét szalmával fedték. A gugyesznak oldala nem volt.

A XIX. század végén tömöttefalú házaik voltak, vesszöböl font kéménnyel. A gyakori tüzesetek miatt az 1890-es években alakították át a fonott kéményeket téglakéménnyé.

Egy-egy házban általában hat család lakott, 2 szobában. A szabadkéményű konyha a sárból tapasztott tüzelőpadokkal együtt közös volt. A szobákban minden család két ágyat, egy asztalt, egy padot és egy tulipános ládát tartott. A kemencéket a szobában rakták.

Fazekasmesterség

Csákváron ma öt fazekas mester dolgozik. Közülük ketten készítenek népművészeti értékű kerámiát, a többiek használati tárgyakat (csirkeitató, virágcserep, köcsög, stb.) korongolnak piaci eladásra. A XIX. század második felében 150 fazekas dolgozott a faluban. Külön céhhez tartoztak az alsóvárosi tásasok és a felsővárosi fazekasok. A céh-élet csak hivatalosan szűnt meg az ipartestületek létrejöttével, a KIOSZ helyi megalakulásáig (1947) a céh élet nyomokban megmaradt. Ha egy-egy mester meghalt, a céh fazekasai a hátrahagyott család számára egy kemencére való edényt mintáztak és égettek, ellenszolgáltatás nélkül. Ez a segítség, amikor még 150 fazekasa volt Csákvárnak, hosszú időre megélhetést biztosított az özvegynek. A fazekasok azelőtt nem jártak vásárolni, viszont a gazdáknak több mint fele cserépedények fuvarozásával, árulásával foglalkozott. (Varga M.: A csákvári fazekasság történetéről. FN 11 [1956] márc. 6.)

Takácmesterség

Lovasberényben a XIX. sz. második felében még 40 takács élt, a gyári anyagok elterjedése következtében azonban egyre csökkent a takácsok száma, munkája. Ma két takács él a községben: a 75 éves *Láncos János* és a 68 éves *Hermann János*. Az utóbbi 1954 telén szőtt utoljára. Hermann az 1920-as évek óta télen-nyáron csak szövással foglalkozott. Rendelésre hozott fonalakból dolgozott, de vásárolni is jár, ahol saját fonalából készített áruját adta.

Hasonló volt a helyzet Tabajdon is. (Adatközlőink a 83 éves *Kiss József* és a 82 éves *Marton János*.) Itt azonban a takácsok csak ősztől tavaszig szöttek, nyáron gazdálkodtak. A környező német községekből is, mivel a német takácsok kizárólag kender-szövéshez értettek, Tabajdra hozták a szőnivalót.

A *virtigli* (igazi) takácsok igen szép cifrákat szöttek. A céhvilágban nem is szabadulhatott inas, ha nem szőtt remeket: minden sorában más mintával díszített törülközőkendőt.

Kenderfeldolgozó szerszámok

Tabajdon kedvelték a vászonruhát. Az asszonyok sokat fontak. Egy helyen szépen faragott talpas, három lábon álló guzsalyt találtunk, amely 1815 körül készülhetett.

Ugyanitt láttunk egy óraszerkezetes motollát is, a XIX. század közepéről. A motolla külső számláló lapja a fordulatok számát jelzi a vitorlán. Az óraszerkezet 120 fordulat után megáll, ennyi szükséges egy rőf vászon szövéséhez. Majdnem minden háznál találtunk mángorlót. A nagyobb gazdáknál, ahol sok volt a vászon, kőnehezékes nagy mángorlókat használtak.

Szűcsmesterség

A szűcsmesterség helyi hagyományairól *Krasztinya Ferenc* 68 éves csákvári szűcsmestertől kaptunk adatokat. Apja és nagyapja magyar szűcsök voltak. Az előbbi az utolsó *cifra bundát* az Eszterházyak megrendelésére az ő gyermekkorában készítette. Az 1890-es évektől a csákvári vásárokra fehérvári, később csak alföldi szűcsök hoztak subákat.

Kalaposmesterség

Smohay Ferenc adatközlőnk szerint nagyapja, Rimaszombathy székesfehérvári kalaposmester még csak fehér munkát készített. A fehérvári kalaposok az 1910-es évek óta foglalkoznak félkész áru formázásával.

Viselet

Jenő községben a viselet a székesfehérvárihoz hasonlít. A férfiak ma is a székesfehérvári magyar szabóknál csináltatják ruháikat. A jenői varróasszonyok a testhezállók varrását a fehérvári varróasszonyoktól tanulták.

Lovasberényben a magyar református és a sváb katolikus viselet közötti különbségeket vizsgáltuk. A magyar lányok és asszonyok nyáron ingvállat, szoknyát, pruszlikot, nyakbavaló kendőt és kötényt, ősszel testhezállós réklit hordtak. Kedveltek voltak az azonos aprómintás festőből való szoknyák, pruszlikok, testhezállók és penzerek. A református asszonyok speciális téli ruhadarabja az u. n. penzer, amely derékbaszabott, sonka ujjú, vatelinnal bélelt posztóból, vagy festőből készített ujjas. A svábok hosszabb szoknyát viseltek, ünnepen az 1900-as évek óta nem hordanak festő ruhát és ingvállas pruszlikot a legnagyobb melegben sem vettek fel sohasem.

Pázmádon a bőszojnyás viselet már csak a 35 évnél idősebb asszonyokra jellemző. A nagylányok és a fiatal asszonyok egybeszabott

ruhát viselnek körülrakott szoknyával, a ruha anyagából készült övvel. Az egybeszabott ruha alá alszoknyát vesznek. Az iskolába járó kislányok a városi viseletet követik. A kötények formája az 1940-es évek óta változik. A legutóbbi divat az 1950-es években terjedt el, az u. n. *tolnai kötény* (melles kötény). A formát a Tolna megyében dolgozó lányok hozták haza. A pázmándi férfiak viselete az országosan ismert parasztviselet sajátosságait mutatja. Az 1940-es évek óta viselnek köznapi tarka inget, a fehér golycsból való ünnepi ing viselését az 1950-es években hagyták el.

A tabajdi viselet a lovasberényihez hasonlít. Különösen a nyakra és fejrevaló golycs kivarrott kendői között alig lehet különbséget tenni. A fiatal lányok a XIX. század második felében fehér lyukacsos és lapos himzéssel kivarrott *lebegőt* (testtől elálló női ujjas) viseltek. A mai 70–80 éves asszonyok még fekete ruhában esküdtek. Menyasszonyi ruhájukat mint menyecskék karácsony és husvét első napján néhányszor felvették, aztán halotti ruhának tették el. Hajukat a lányok az 1930-as évekig két 4 ágú fonatba rakták, ezt koszorúba tűzve viselték.

Szokások

Előszálláson a XIX. század második felében szombat este tartották a kézfogót és akkor írták meg a móringlevelet is.

Jenőn ma is élnek a régi lakodalmi szokások, amelyek néhány helyi sajátosságtól eltekintve megegyeznek az országosan ismert szokásokkal. A násznép külön-külön gyülekezik a menyasszonyos és a vőlegényes háznál, az utóbbitól zeneszóval kísérik a vőlegényt a menyasszonyos házhoz, innen együtt indulnak a templomba. Az esketés után az udvaron eljárák a *papok táncát*. Az ebéd a menyasszony, a vacsora a vőlegény szüleinél van. Vacsoránál az ifjú pár elé csőrében égő cigarettával sült kakast tesznek, amelyből gyorsan kell törniük, mert különben zálogot vesznek. A vacsora vége felé a vőfély tréfás versek kíséretében bevezeti a szakácsnékat, kárpótlást kérve a velük esett balesetért. Az éjféli menyasszonytánc után a vőfély a *bolond menyasszonyt* vezeti elő, aki rendetlen, női ruhába öltözött legény. A számára összegyűjtött pénzt a zenészek kapják. Éjfél után 2 óra felé tréfás halotti temetést rendeznek. (L. bővebben Varga M.: Jenő község lakodalmi szokásai. FN 10 [1955] dec. 1.)

Tabajdon az 1900-as évekig szokásban volt a *jegyadás*. Ha a leány és a legény megegyezett egymással, a legény elküldte násznagyát narancsba tűzött rozmaringból álló *jeggyel*. A narancsba a rozmaring mellé anyagi helyzetének megfelelően pénzt is tűzött. A lányos háznál előre elkészített jeggyel várták a násznagyot. A lány legszebb nyakbavaló és fejrevaló selymekendőit (6–10 db.) háromszögalakúra összehajtva bebo-

rították egy szépen kivarrott golycs kendővel, amelyet színes szalagokkal díszített. (Varga M.: Régi eljegyzés Tabajdon és Lovasberényben. FN 10 [1955] nov. 3.)

Nadap német nemzetiségű lakosságának javarészét 1945 után kitelepítették és helyükre az ország legkülönbözőbb részéről kerültek ide telepesek: székelyek Csik megyéből, palócok Nógrád és Hont megyéből, egy horvát család Szerémségből. De maradtak helybeliek is. A betelepült és az őslakosság hiedelemvilága, szokása rendkívül gazdag. A régi hagyományok jelentékeny része már csak az emlékezetben él. A szerémségiek azelőtt Luca napot tartották Mikulás helyett. Luca-maszkja járta a falut, karján kosár, egyik kezében csengő, másikban meszelő. A kis gyerekeknek mogorót, diót, almát adott, a nagyobb fickókat, ha rosszak voltak, megmeszelte. (Varga M.: Felelevenednek a régi szokások, népi együttes alakítására készül Nadap. FN 11 [1956] jan. 4.)

Varga Marianne

ÚJ SZERZEMÉNYEK

Régészeti gyűjtemény

Sárbogárd-Cifrabolondvárról, a bronzkori földvár területéről — ahonnan az elmúlt években is került be anyag — ismét kapott a Múzeum edénytöredékeket. (Radich Márta tanárnő ajándéka.) A behúzott peremű táltöredék, háló és ívmintás edénytöredékek, rátett lécdíszes darabok a bronzkor középső szakaszából valók. Ugyancsak Sárbogárd-Kishörcsöki útról került be egy bronzkori edény alsó töredéke. A Duna medréből származik egy bronzkori kis füles bögre, amely vétel útján került a gyűjteménybe. Gárdonyból (Móricz Zsigmond u. 13.) Dobrovits István ajándékaaként kaptunk egy koravaskori kis urnát. Az alsó részén ferde árkolással díszített edény Hallstatt C (Childe-Hawkes Hallstatt I.) periódusba tartozik. A győri Xantus János Múzeum a raktárrendezése közben előkerült Fejér megyéből származó anyagát elküldte a Múzeumnak. A következő lelőhelyekről kaptunk tárgyakat: Bicskéről egy átfúrt kaptafaalakú kőbalta töredéket. Valószínűleg a Bicskéről már eddig is ismert neolitikumi lelőhelyről származhat. Ugyancsak Bicskéről való egy bronzkori kis füles bögre. Alcsutól korongosfejű csavartszárú bronztű töredéke és hasonló tű szártöredéke, egy kettős csonkakúpalakú, hullámvonalakkal díszített orsógomb került gyűjteményünkbe. A korongosfejű tű korongján díszítésnyomok láthatók, az un. sarlós tűk típusába tartozik, a bronzkor középső szakaszából való, a vatyai kultúrában gyakori. Valamivel későbbi egy kis edény, amelynek felső részét négy árkolt bütyök díszíti, nyaka hiányzik.

Százhalombattáról nagyobb leletegyüttest kaptunk. A telep-
re valló anyag megegyezik a százhalombattai földváról régebben a Mú-
zeumba került anyag zömével: bronzkor elejéről való tálak, kis bögrék
a kisapostagi kultúra idejéből. Egy kis edény a nagyrévi korszak formá-
jához áll közel. Egy füles kancsó alacsonyan profilált alakjával aunjetitzi
hatást mutat, inkább már a vatyai kultúrában szokásos forma. Az edé-
nyeken kívül tűzikutyák tartoztak a leletegyütteshez. Dunapentelér-
ről való egy átfúrt kőbalta töredéke. Bársonyosról több kőeszköz
került a gyűjteménybe. Ezek közül négy darab kisebb trapézalakú kő-
balta, egy átfúrt, hegyesvégű kőbalta töredék és egy lapos fenőkötőtöredék.

Pázmándról, a homokbányából, — ahonnan az előző évben egy
késő római sír került felszínre, — egy terra sigillata töredéket kaptunk.
Szabadegyházáról, a Szeszgyár területéről, a Büdös tó mélyítési
munkáiból nagy római gabonatarató edény töredékeit gyűjtötte be a Mú-
zeum. Vál, Páskom-dülő, Varga László szőlőjéből egy mély, világos
szürkészínű kelta-római tál került a Múzeumba az általános iskola aján-
dékaként. Sárkereszturrról is hasonló kelta-római tálat kapott
a Múzeum *Tanka Jánostól*. Nagyvenyimről római edény és üveg-
töredéket hozott be *Gergelyi Béla* régészeti megfigyelőnk. Ugyancsak az
ő ajándékaként kaptunk Előszállásról egy hagymafejes fibulát.

Rácalmás-Kulcsról egy bronzkarikát és két S végű hajkari-
kát ajándékozott gyűjteményünknek *dr. Melha Amand*. Pusztasza-
bolcsról középkori sírlelethez tartozó sarkantyút, hajkarika és gyűrű
töredékeket vásárolt a Múzeum. Cece-Hardpusztáról középkori
edénytöredékeket ajándékozott *Kiss Lajos*. Székesfehérvár — Nép-
köztársaság ut 5. számú ház lebontásakor három középkori faragott követ
szállítottunk be. Székesfehérvár Szücs Gyula u. 1. számú ház épí-
tésénél középkori és újkori edénytöredékeket gyűjtöttünk össze.

A szabadbattyáni kula-épület ásatása alkalmával (Ld. Ása-
tások) igen nagy számban került elő XV—XVI. századi török kerámia.
A Székesfehérvár — Palotai u. 5., középkori és törökkori temp-
lom (Ld. Ásatások) ásatása nagy mennyiségű XV—XVIII. századi kerá-
mia, üveg anyagot hozott felszínre. A másik székesfehérvári ásatás, a
Jókai u. 2. szám alatti törökfürdő feltárása, szintén sok törökkori és új-
kori edénytöredéket tárt fel. Székesfehérvár Jókai u. 10. sz. alól
Kupi Tibor tanuló egy XV. századi vaskulcsot ajándékozott a Múzeumnak.
Székesfehérvár Móri u. 4. szám alatt pinceásás alkalmával újkori
sírleletek kerültek elő, ezek közül egy csontdíszt, edénytöredéket szerez-
tünk meg gyűjteményünk számára. Székesfehérvár Arany J. u.
csatornázási munkái során három XVI—XVII. századi lapos téglát gyűj-
töttünk össze.

Helytörténeti gyűjtemény

A székesfehérvári MÉH telep anyagából egy XIX. századi kardmar-
kolatot és egy hasonló korú szuronyos puskát válogattunk ki. Vásárol-
tunk egy Székesfehérvárról származó török alabárdot.

Négy darab 1848-as nyomtatványt ajándékozott a Múzeumnak *Füredi
József*. *Kalmár Rózsától* a székesfehérvári leányklub 1913-ból származó
pecsétjét kaptuk ajándékba.

Céhanyagunk 3 céhzászlóval, 2 ipartestületi zászlóval, 1 céhláddal,
2 tablóval és 5 régi ipartestületi elnököt ábrázoló festménnyel gyarapo-
dott, valamennyi a Fejér megyei KIOSZ ajándéka.

Képzőművészeti gyűjtemény

Aron Nagy Lajostól „Halásziú hálóval” című olajfestményt 1000 Ft-
ért, *M. Tóth Istvántól* „A mi utcánk” és „Hóolvadás” című aquarelleket
600—600 Ft-ért szereztük meg. A Népművelési Minisztérium Pátzay Pál-
tól *Réthy István* „Agitátor” című olajfestményét 4000 Ft összegért vásá-
rolta meg számunkra. Zsuppán Károlyné ajándékaképpen került gyűjte-
ményünkbe *Zsuppán Károly*: „Donát kápolna” és „Tavaszi táj” című olaj-
festményei.

Embertani gyűjtemény

A Székesfehérvár — Palotai utcai ásatás 5 XVIII. századi koponyát
(3 teljes vázzal) juttatott gyűjteményünkbe. Ezen kívül a Székesfehérvár
Móri ut 4. sz. házból kaptunk egy embertani leletet, Sárbogárd-Kishörce-
söki útról 2 koponyát.

Néprajzi gyűjtemény

Halásziati anyagunk egy köpüs háromágú szigonnyal gyarapodott, a
székesfehérvári MÉH-telepről.

Gazdálkodási szerszámaink két szénagyújtó villával, két ásóval, egy
kapával, egy tehénzarv tokmánnal szaporodott a székesfehérvári és
egy kukoricamorzsolóval a sárbogárdi MÉH-telepről.

Új állattartási anyagunk egy kulcsos béklyó és egy húsvágóbárd, a
székesfehérvári MÉH-telepről.

Raiter István előszállási juhász 1940-ben készített faragással és vésés-
sel díszített kis kosfejet ajándékozott, amelyet kampósbot-fejnek haszná-
lt. *Takács János* juhász 1953-ban készített u. n. „kígyót” és egy „ördög-
lakatot” ajándékozott a Múzeumnak. Nagyvenyimből *Hajnal András*
juhász 1954-ben készített díszítés nélküli kampósbotját szereztük meg.

A székesfehérvári MÉH-telepről gyertyatartót (csavarmenetes dere-

kú, vastányérral), a martonvásári MÉH-telepről petróleum kocsi- és istállólámpát hoztunk be.

Konyhafelszerelésünk egy vas háromlábbal bővült, a székesfehérvári MÉH-től.

Kerámiagyűjteményünket *Csizmadia János és Nagy János* csákvári népi iparművészek napjainkban készített tárgyaival egészítettük ki. *Csizmadia Jánostól* szép barnamáz, fehér szőlőleveles mintával díszített pálinkáskészletet (tálca, „butella”, 6 kispohár), zöldmáz, karcolásos díszítésű boroskészletet (tálca, kancsó, 6 pohár), zöldmáz, feliratos csalikancsót vásároltunk és egy zöldmáz, karcolásos díszítésű, imakönyvre emlékeztető pálinkásbutykost. Nagy Jánostól zöldmáz csalikancsót, barnamáz díszítalat, barnamáz teáskannát 3 teáscsészével és hozzávaló kistányérokkal vettünk. *Nemes István* fazekas özvegye fehérmáz cserépből való írókát és egy gipszmintát ajándékozott a Múzeumnak. Székesfehérvárt a Felsővárosban egy fehérmáz virágos kótányért szereztünk.

Csutora-gyűjteményünk keményfából esztergályozott feliratos, növényi ornamentikával díszített választási kulaccsal gyarapodott. Székesfehérvárt, valószínűleg a XIX. század második felében készíthették.

Hermann János lovasberényi takácstól szövésnél használt, keményfából való hajót kaptunk ajándékba.

Kékfestőmesterség-gyűjteményünk 220 db. különféle kékfestőformával gyarapodott, vétel és ajándék útján. Ezek közül nyolc forma mintája fára faragott. Fára faragott és rézsögekkel kivert mintájú formákat a csak fára faragott mintájú formákhoz hasonlóan méterárú mintázására és szegélyezésére használták az 1910-es évekig. A keményfára rézdrótból kivert mintájú formákkal az 1920–30-as évekig mintáztak. Ezek a minták megyeszerte kedveltek voltak. *Montskó Ferenctől* egy indigókeveréshez használt fakanalat kaptunk ajándékba.

Textil-gyűjteményünk számára Jenő községben egy öltözet rozsbabarna lüszterszövet ruhát vásároltunk fekete kloth köténnyel, amelyet az 1935-ös évekig ünnepen viseltek. Ugyancsak Jenőn rekonstruáltattunk egy hároméves leánykának való teljes öltözet ruhát (gyolcs „melles szoknyát”, fehér alapon kékpetyves delén „melles ruhát”, kék taftszalaggal díszített fehér brokátselyem féketőt hozzávaló csipkével szegett gyolcs alsó féketővel) és egy hétéves kisfiúnak való gyolcs gatyát szegőzőttmellű „gyerekümöggel”.

Lovasberényben menyecskekendőt vettünk, ezt anyaga miatt „bécsi kendő”-nek hívják. (Piros alapon fehér ágas-virágos karton.) Az 1940-es évekig a menyecskek állandóan viselték a felsőkendő alatt. Anyagmintát hoztunk be az 1950-es évekig használt kék-fehér virágú „bécsi kendő”-ből is.

Lovasberényben három, az 1920-as évekig ünnepen viselt fejrevaló

fejkendőt vásároltunk, továbbá egy kékfestő-kendőt, amelyet az 1900-as évektől hordanak, három különféle kékfestő-fejkendő anyagmintáját, amelyek az 1910–30. években voltak divatban és hat selyemből való fejkendőt. Mohárról és Székesfehérvár Felsővárosból két-két fejrevaló selymekendőt szereztünk.

Jenőn vettünk egy jellegzetesen Fejér megyei kalapot, amelyet *Ditrich székesfehérvári* kalaposmester az 1920-as években készített.

Babafejkötőt Székesfehérvárt a Felsővárosban vettünk. A kék selyem féketőt az 1935-ös években készítették.

Lovasberényben bevarrott ujjú, vállfoltos, gyolcsból való női inget vásároltunk, amelyet az 1940-es évekig nyáron pruszlik alá viseltek. Innen valók a különféle női inganyag-minták, horgolással és himzéssel díszített ingujjvégek és nyakfodrok.

Jenőn két gyolcs városi formára szabott szegőzőtt mellű férfiinget vásároltunk, amelyeket napjainkig viseltek. Lovasberényben egy kender-vászonból való vállfoltos köznapi férfiinget szereztünk gyűjteményünk számára, ezt a 40-es évekig viselték. Ugyancsak Lovasberényben tíz különféle alsószoknyát vásároltunk, ezek egy része horgolással vagy huroköltéssel szegélyezett. Székesfehérvár Felsővárosban fehér pikéflanell alsószoknyát vettünk. Lovasberényben két „bécsi” és egy „kasmir” (piros alapon fekete virágos szövet) felsőszoknyát vettünk. Az apró hajtásokba szedett „bécsi szoknyát” a sváb lányok az 1920-as évekig viselték. A körüláncolt „bécsi szoknyát” az 1940-es évekig, a „kasmir szoknyát” az 1900-as évekig hordták a magyar lányok s menyecskek nyáron, ünnepen, ingvállal-pruszlikkal. Lovasberényben vettünk egy fekete bársony csipkével szegélyezett és egy fekete könnyű szövetből való zsinorozással díszített pruszlikot. A bársony pruszlikot nyáron ünnepen délelőtt templomba, a szövetet ünnepen délután viselték a 20-as évekig magyar lányok, menyecskek. Lovasberényből való a kékfestő „majkó” (testhözálló női ujjas) is, amelyet az 1870-es években ünnepi ruhához hordtak. Vettünk egy középkek bársony és egy középkek atlaszselyem „réklit” (testhezálló női ujjas), amelyek a sváb lányok és asszonyok viseletéhez tartozott a 20-as évekig. A kék atlaszselyem rékli 1900-ban készült tízéves leányka részére.

Jenőn fehér piké „majkót” (férfi ujjas) vásároltunk. Ezt az 50-es évektől ing föltt, pruszlik alatt viselték nyáron, ünnepen.

Lovasberényben két gyolcs fehér lapos és lyukhímzéssel kivarrott, horgolással szegélyezett nyakbavaló-kendőt vásároltunk.

Lovasberényi vételeink közé tartozik egy fekete lüszter, fekete csipkével szegélyezett kötény, amelyet „bécsi szoknyá”-hoz viseltek a sváb lányok, menyecskek és egy fehér gépi himzéssel szegett fehér gyolcs kötény, amelyet „mollkötény” néven a kasmir-szoknyához hordtak.

Székesfehérvár-Felsővárosban egy pár fekete borjúbox, hátulvarrott,

keményszárú férficsizmát vásároltunk, amelyet 1947-ben készített *Beke László* csizmadia.

Lovasberényben egy cifrán kivarrott, kissé kopott subát vettünk, amelyet kecskeméti szücsből vásároltak 1870-ben a lovasberényi vásáron. A subát itt „bundá”-nak nevezik.

Lovasberényben vettünk három különféleképpen kivarrott és díszített zsebkendőt, amelyek a 40-es években készültek.

Székesfehérvárt szereztünk egy kékfestő u. n. „kiflis abroszt”, amely *Montskó Ferenc* kékfestő mester műhelyéből származott.

Lovasberényből került be gyűjteményünkbe vétel útján egy piros himmel díszített kendervászonból való törülközőkendő is.

F. Petres Éva — Varga Marianne

KIÁLLÍTÁSOK

1955. év folyamán állandó és időszakos kiállításainkat 24 621 látogató kereste fel. Eddigi három állandó kiállításunk (Fejér megye története az őskortól 1848-ig — A Velencei tó élete — Középkori romkert) mellett felavattuk állandó galériánkat, a Csók István Képtárat. Kisebb képtárhelyiségünkben és a Csók István Képtár aulájában 11 időszakos kiállítást mutattunk be.

India művészete kiállítás

Az év első hónapjában, 31-ig nyitva tartottuk az előző év novemberében megnyílt reprezentatív kiállításunkat. (Az előző évre vonatkozó adatokat l. *F. Petres Éva*: Kiállítások. SzSz 10 [1955] 86.) Ebben az utolsó látogatási hónapban is 205-en nézték meg a Keletázsiai Művészeti Múzeum gazdag anyagát bemutató kiállítást.

Alexander Kobzdey kiállítás

A lengyel grafikus művész kiállítását a Műcsarnok február 4–25 között rendezte képtárunkban. Kiállításra kerültek a művész Koreában és Kínában készített tanulmányai, főleg tus és tollrajzai. Ezek főként tudású rajzolókat ismertetnek meg. Utazásáról nemcsak rajzai adtak élményszerű képet, de a hozzájuk írt rövid szövegek is, amelyek az önmagukban is sokatmondó rajzokat még elevenebbé tették, még közelebb hozták a nézőhöz. A kiállítást 688 látogató tekintette meg.

Márki Béla kiállítás

A helyi kerámikusművész kiállítására március 6–21. között került sor. A több évi munka eredményeit bemutató kiállítást kerámiájának vál-

tozatos mázai, egyéni színhatásai tették vonzóvá. A kiállítást 1018 látogató kereste fel.

Csók István Képtár

Az év legjelentősebb múzeumi eseménye az új képtár megnyitása volt. A galéria, amelynek épülete a Megyei és a Városi Tanács megértő támogatása folytán még 1954-ben a Múzeum birtokába került, a szükséges átalakítás befejezése után március 27-én, Székesfehérvár felszabadulásának 10 éves ünnepségei során nyitotta meg kapuit az érdeklődő kö-önség előtt. A Szépművészeti Múzeum szép anyagából rendezett állandó kiállítás a magyar festészet teljes keresztmetszetét adja a XIX. századtól napjainkig. Szobrászatunkat csak néhány kiemelkedőbb alkotás képviseli. (A képtár részletes ismertetését *Telepi K.*: Egy éves a Csók István Képtár című cikke adja a Székesfehérvári Szemle következő, 11. kötetében.) A képtárat *Mihályfi Ernő* népművelési miniszterhelyettes nyitotta meg és *Bujdosó Imre*, a megyei tanács elnöke vette át Fejér megye nevében. Megjelent a nyitón *Csók István* is.

Népművészet Fejér megyében kiállítás

A megyei tanács népművelési osztályának támogatásával készült el és nyílt meg április 2-án, a felszabadulási ünnepségek keretében a Múzeum gazdag népművészeti gyűjteményét bemutató reprezentatív kiállítás. Jelentőségét kiemeli az a tény, hogy a Múzeumban a 40-es évek eleje óta nem volt néprajzi gyűjtemény látható. A gyűjtemény régi darabjait és az elmúlt évek nagyszámú új szerzeményeit tárgykörök szerint csoportosítva állítottuk ki: pásztorfaragás, fazekasság, szövés-fonás, kékfestés, viselet, bútorművészet. A ma is élő művészeti ágaknál a régi alkotásokat mai népművészek munkáival egészítettük ki. A kiállítást *Szendrey Ákos*, a Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese nyitotta meg. Április 2 — május 5 között 1273 látogató kereste fel.

Grafikai kiállítás

A helyi képzőművészek hagyományossá vált tavaszi bemutatójukat május 6–27 között rendezték. A jó színvonalú kiállítást dr. *Petrusz Béla*, a megyei tanács elnökhelyettese nyitotta meg. A tárlatot 917-en tekintették meg.

Területi képzőművészeti szakkör kiállítása

Az évenként bemutatásra kerülő kiállítást május 29 — június 13 között tekinthették meg látogatóink. A kiállításon 72 munka szerepelt, rajz,

akvarell és olajfestmény. Megnyitotta *Fischer Ernő*, a Népművészeti Intézet osztályvezetője. 450 látogatója volt.

Általános iskolák megyei rajzkiállítása

Az iskolai tanév végén jó áttekintést ad rajzoktatásunk általános színvonaláról. A megyei tanács oktatási osztálya által rendezett kiállítást *Ballagó Imre* rajkszakfelügyelő nyitotta meg. Június 19 — július 30 között 1202 látogató tekintette meg.

Hasznos és káros madarak vándorkiállítás

A Természettudományi Múzeum vándorkiállítását július 31 — szeptember 24 között mutattuk be. A jól összeválogatott és érdekesen kiállított anyag hazánk legfontosabb madarait ismertette. 1674 látogató tekintette meg.

Fejér megyei képzőművészeti kiállítás

A képzőművészeti munkacsoport őszi képkiallítását október 9—20 között rendezte képtárunkban. A tavaszi bemutatóval ellentétben nemcsak grafikák, hanem elsősorban nagyobb tanulmányok kerültek bemutatásra. A kiállítást 1865-en keresték fel.

Bartók Béla emlékkiállítás

A Bartók-ünnepségek keretében Székesfehérvárt is bemutattuk a Zeneművészek Szövetsége által rendezett Bartók kiállítás egy részét. A kiállítás⁴, — amely a fehérvári Bartók-ünnepségek megnyitója is volt —, *dr. Major Ervin*, a Zeneakadémia tanára rendezte és nyitotta meg november 8-án. A november 20-ig nyitva tartott kiállítást 416 látogató tekintette meg.

Vörösmarty emlékkiállítás

A Fejér megyei származású nagy költő halálának 100 éves évfordulója alkalmával a Vörösmarty Irodalmi Társasággal közösen rendeztük. A kiállítás, — amely a Csók István Képtár első termét foglalta el —, Vörösmarty életét, munkásságát mutatta be. Részletesebben Vörösmarty kápolnasnyéki és székesfehérvári kapcsolataival foglalkozott, amelyhez a megyei levéltár adott bőséges anyagot: apja levelezését, iskolai anyakönyvi kivonatokat, ösztöndíjkérvényeit, stb. Kiállításra kerültek a Múzeum tulajdonában lévő, Székesfehérvárt megjelent Vörösmarty első kiadások: *Csongor és Tünde*, a *Bujdosók*. Külön rész foglalkozott a székesfehérvári Vörösmarty-kultusz történetével: a Vörösmarty-szobor iratai,

gyűjtőívek, a leleplezési ünnepélyre vonatkozó iratok; a Székesfehérvárt megjelent, Vörösmartyról szóló munkák. A kiállítást *Borbély Gábor*, a TTIT megyei titkára nyitotta meg november 19-én. Év végéig 1907 látogatója volt.

Móri képzőművészeti kiállítás

Időszaki kiállításaink sorában kell megemlékeznünk a Múzeum birtokában lévő Fejér megyei képzőművészeti alkotások móri bemutatásáról. A kiállítást augusztus 20 és szeptember 30 között 1120-an nézték meg.

F. Petres Éva

KIADVÁNYOK

Múzeumunk félévenként megjelenő tudományos folyóirata, a Székesfehérvári Szemle, a növekvő gazdasági nehézségek miatt 1939-ben megszünt. A felszabadulást követő tíz év kultúrpolitikája nem tette lehetővé, hogy a Múzeumban folyó tudományos munka állami, tanácsi támogatással saját publikációinkban nyilvánosság elé kerülhessen. Mivel megértő segítségre sehonnan sem számíthattunk, kiadványainkat saját erőnkől, szinte pénz nélkül (sokszorosítógépünkön önkéntes munkával) magunk állítottuk elő. Kiadványaink külseje mostoha körülményeink következtében sok kívánni valót hagynak hátra, de a megindított sorozatok az első lépést jelentik Fejér megye területén a tervszerű, rendszeres helytörténeti kutatás eredményeinek közlésére.

Kiadványainkat az *István Király Múzeum Közleményei* összefoglaló cím alatt több, különböző jellegű sorozatban kívánjuk közzétenni. Az A. sorozat elsősorban szakembereket érdeklő tudományos cikkeket közöl. A B. sorozat a nagyközönségnek szánt, de tudományos értékű tanulmányokat hoz. A C. sorozatban a Múzeum évkönyveként felújítjuk a Székesfehérvári Szemlét. A D. sorozatban múzeumi, kiállítási vezetők jelennek meg.

A Közlemények eddig megjelent számai:

Wathay Ferenc Énekeskönyve

Jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal közli *Nagy Lajos*. (Székesfehérvár 1955, 4, 10, 102, X p.) IKMK A. 1. sz.

A kötet a XVI—XVII. század fordulóján élt Wathay Ferencnek összes (28) eddig meg nem jelent versét közli, eredeti írásmóddal. Wathay 1602-ben Székesfehérvár vicekapitánya volt, a vár védelmében való részvételéért került török fogságba, verseit itt írta. Egyik hosszúlélegzetű históriás éneke Székesfehérvár veszésével foglalkozik.

Székesfehérvári Szemle

Szerkesztette *Fitz Jenő*. (Székesfehérvár 1955, 90 p. 2 t.) IKMK C. 10. sz. 1—2.

A tanulmányok rovatban *Fitz Jenő* a Múzeum Iphigenia reliefét elemzi, második cikkében Előszállás környékének régészeti topográfiáját rajzolja meg. *Fitz Jenő* harmadik cikke Székesfehérvár volt Budai külvárosának középkori templomait határozza meg oklevelek alapján, az irodalom korábbi téves megállapításait megcáfolta. *Varga Marianne* a lovasberényi képfestő nő viselettel foglalkozik.

Az adatközlés rovatban *F. Petres Éva* a sztálinvárosi bronzkori C temetőt és a Balatonalmádi-káptalanfüredi ugyancsak bronzkori temetőt, *Fitz Jenő* a Baracs-apátszállási szláv temetőt publikálja. *Fitz Jenő* Kálmáncsehy Domonkos nevének problémájával foglalkozik, *Varga Marianne* a „kukoricanadrág” elnevezéshez és a tabajdi „vattás szoknyá”-hoz szolgáltat adatokat. *Petőcz László* a múzeumi könyvtár Vörösmarty bibliográfiáját állítja össze.

A múzeumi hírek rovatban *Fitz Jenő* az ásatásokról és leletmentésekről, *F. Petres Éva* és *Varga Marianne* az új szerzeményekről, *F. Petres Éva* a kiállításokról számol be.

Fitz Jenő: Vezető a középkori romkertben

(Székesfehérvár 1955, 16 p.) IKMK. D. 1. sz.

A vezető részletesen foglalkozik a bazilika történetével, az ásatások lefolyásával és a bazilikára vonatkozó irodalommal.

F. J.

A MÚZEUM DOLGOZÓINAK IRODALMI TEVÉKENYSÉGE 1955. ÉVBEN

Fitz Jenő :

Órtornyok Intercisa és Annamatia között. AÉ 82 (1955) 69—79
Iphigenia és Orestes menekülése a taurusoktól. SzSz 10 (1955) 8—12
Szláv temető Baracs-Apátszálláson. SzSz 10 (1955) 56—58
Előszállás környékének régészeti topográfiája. SzSz 10 (1955) 13—22
Ásatások, leletmentések. SzSz 10 (1955) 71—78
Vezető a Középkori Romkertben. IKMK D. 1. sz.
Adatok Székesfehérvár középkorához. Fehérvár 1 (1955) 64—71
A Budai külváros középkori templomai. SzSz 10 (1955) 23—33
Kutatás középkori templom és temető után Székesfehérvárott a Palotavárosban. FN 10 (1955) febr. 27.

Kálmáncsay vagy Kálmáncsehy Domonkos? SzSz 10 (1955) 58—60
Csókakő vára. FN 10 (1955) febr. 13.

Török történetírók Székesfehérvárról. FN 10 (1955) jan. 4.

Török erődítések Fejér megyében. FN 10 (1955) jan. 23.

Mit írt Evlia Cselebi Pentele és Dzsánkurtarán palánkjáról?

FN 10 (1955) febr. 6.

Székesfehérvári szandzsákbejek. FN 10 (1955) márc. 10.

Székesfehérvár török helyőrsége. FN 10 (1955) szept. 15.

A Budapesti Nemzetközi Régészeti Kongresszus. FN 10 (1955) okt. 16.

Múzeumi Napok. FN 10 (1955) nov. 24.

F. Petres Éva:

Sztálinvárosi bronzkori C temető. SzSz 10 (1955) 46—52

Balatonalmádi-Káptalanfüredi bronzkori temető. SzSz 10 (1955) 52—56

Érdekes régészeti látlelet Észak-Németországban. FN 10 (1955) aug. 20.

Új szerzemények. SzSz 10 (1955) 78—84

Csók István és Fejér megye. Fehérvár 1 (1955) 95—99

A kápolnásnyéki Vörösmarty-emlékkiállításról. Fehérvár 3 (1955) 293—295

Kiállítások. SzSz 10 (1955) 84—87

Az István Király Múzeum kiállításai a tavalyi és az idei évben. FN 10 (1955) jan. 30.

A vidéki múzeumok kiállításrendezéséről. MH (1955) 255—260

Varga Marianne:

A lovasberényi képfestő viselet. SzSz 10 (1955) 34—45

Adalékok a „kukoricanadrág” elnevezéshez. SzSz 10 (1955) 60—62

Tabajdi „vattás szoknya”. SzSz 10 (1955) 62

Régi eljegyzés Tabajdon és Lovasberényben. FN 10 (1955) nov. 3.

Jenő község lakodalmi szokásai. FN 10 (1955) dec. 1.

Készül a magyar néprajztudomány öt éves terve. FN 10 (1955) okt. 19.

Petőcz László:

Könyvtári dokumentáció. 1. Vörösmarty-irodalom könyvtárunkban. SzSz 10 (1955) 63—70

Ősör

1955 januárjában *Fekete Mihály* (Dunapentele-Óváros, Arany János u. 840) udvarában pinceásás alkalmával hatalmas mammutagyarra bukkant. Az agyar a mai földfelszíntől 8 méter mélységben került elő, folyami üledékes rétegben. A mintegy 11 darabból álló mammutagyar kiegészítésekkel 3,30 méter hosszú s eddig legnagyobb a hazánk területén előkerült mammutagarak között. Mérete és ritka jó fenntartása miatt a Természettudományi Múzeum vette tulajdonába, restaurálása után azonban a Dunapentelei Múzeum kiállításába került.

Az adonyi római katolikus templom mögötti plébánia-kertben gyümölcsfa helyének kiásásakor egy késő-vatjai típusú urnasír került elő.

Nagyvenyimben a falutól 200–300 méterre az új mezőfalvi út két oldalán bronzkori telep fekszik. A telep 3–4 méter magas dombon húzódik. A dombot állandóan homokbányának használják a falubeliek. A leletmentés alkalmával két hulladékgödröt tártunk fel, amelyekben állatcsontok mellett edénytöredékeket találtunk. Az edénytöredékek a középső bronzkor késői szakaszából valók.

Rómaikor

Magyar László böcskei lakos (Rózsa u. 757) telkén késő-római sírok kerültek elő. A lelőhely a Dunával párhuzamosan húzódó É–D irányú magas dombvonulat K-i lejtőjén van. A telek rendezése folytán már mintegy 30 sír elpusztult, amikor a leletekről értesültünk. Alább közöljük azoknak a síroknak adatait, amelyeket még fel tudtunk venni s amelyek anyaga a múzeumba került:

1. sír: A sír mélysége 1,90, tájolása D–É. A női csontváz mellett 1 lapos bronz karperec és 3 kígyófejes bronz karperec feküdt.
- 2–3. sír: A sír mélysége 2,20, mérete 1,75×0,70, tájolása K–Ny. Nő és gyermek csontváz. Mellékletek: 10 db koporsószeg? 2 csüngős ezüst fülbevaló a fejnél; sima bronz karperec és pontkörös díszítésű csont karperec a bal kézen; a lábnál csonttégely, benne 2 db gyanta; a lábnál érmek, köztük Constantius kis bronz; a koporsón kívül a lábnál téglaszínű, körtealakú füleskorsó. A láb mellett a D-i oldalon gyermek csontváz.
4. sír: A sír mélysége kb. 2,00, tájolása K–Ny. A leánygyermek (?) csontváz mellett 2 bronz karperec.
5. sír: A sír mélysége kb. 1,80, tájolása D–É. Mellékletei: szürke fazék, benne üveg pohár töredékei.
6. sír: A sír mélysége kb. 1,80, tájolása D–É. Melléklet: bronz hagy-mafejes fibula.

A sírok közül csak a 2–3. sírt bontottuk fel. Itt a koporsószegek elhelyezéséből meg tudtuk állapítani a koporsó formáját, amely nyolcszögű volt. A temetőből előkerült meghatározható érmek közt Fl. Iul. Constantinus, Constantinus jun. és Nagy Constantinus érmei is a múzeumba kerültek. Így a temető használatát a IV. század közepére és az azt követő évekre állapíthatjuk meg.

Nagyvenyim határában, a bronzkori telep mellett az u. n. „Tófenék”-en rómaikori edénycserepek mutatkoznak a felszínen. Ugyancsak edénycserepek és peremes téglák kerültek elő az u. n. „Templomhegy”-en is. Az egyik téglán (LEG) töredékes bélyeg van. A nagyvenyimi régészeti leletek megfigyeléséért és bejelentéséért *Horváth György* testnevelési tanárnak tartozunk köszönettel.

A nagyvenyimi leletmentések alkalmával hívták fel figyelmünket egy római mérőföldköre, amely a tanácsház előtt feküdt. Az 1930-as években szántáskor gözeke hozta felszínre a mélykúti út mentén a falutól ÉNy-ra 1 km távolságban. A kő több helyen sérült, hiányzik a felső része s oldala végighasadt, ezért a felirat felső során kívül a sorok eleje hiányzik. A felirattöredéken megmaradt nevekből kétségtelenül megállapítható, hogy a mérőföldkővet Traianus Decius uralkodása alatt állították. A távolság jelzése alapján „AB AQ MP LI” pedig eredeti helye is kitűnik. E szerint Kisapostag É-i határában kellett állnia, ahonnan nem tudjuk mikor és milyen célból szállították előkerülési helyére. A mérőföldkővet az elmúlt évben a Dunapentelei Múzeumba szállítottuk.

Dunapentelén az Óváros és a római temető területéről újabb faragott kövek, épületelemek kerültek elő. Így jutott be többek közt a múzeumba egy sírkert kerítésének töredéke római katona ábrázolásával, *Kelemen Gyula* kovács udvarából és a katolikus templom mögötti utcarendezésről előkerült egy oszlopalapzat is. A Dunaparton féligkész római sírköveket találtunk, ezeket azonban nem tudtuk a múzeumba beszállítani. A víztároló medencével majdnem egyvonalban a part szakadékos részén 6 méter mély szakadékokban vannak. Egyikük 190×40 cm téglalakú hasáb, másikuk sírkő alsó része, lenn keskenyebb taggal a beillesztésre. Csak durván dolgozták meg őket, az előbb említett kő szélein már csiszolás nyomai is láthatók. Az utóbbi adatot azért tartjuk fontosnak, mert a helyi kőfaragóműhely feltételezését megerősíti.

VÁROSTÖRTÉNETI GYÜJTÉS

Dunapentelén a várostörténeti gyűjtőmunka a szocializmus építése korszakának anyaggyűjtésével jelent egyet. Ma a magyar muzeológiának legproblematisabb területe ez. A kor a szemünk előtt játszódik, anyagiért csak kezünket kell nyújtani. De éppen ebben rejlik minden nehézsége: mi az, ami valóban lényeges, amit a bő választékból meg-

kell tartani, ami a jelenkor kérdéseit bármikor sokoldalú, megbízható dokumentációval meg tudja világítani, kiállítások és tudományos feladatok számára felhasználható.

Tárgyi anyagként elsősorban városterveket ábrázoló modelleket, épület-modelleket, mérnöki tervrajzokat, alaprajzokat, albumokat gyűjtöttünk. Továbbá munkaeszközök modelljeit, helyi jelentőségű újítások modelljeit, nevezetesebb eseményekhez kapcsolódó tárgyi anyagokat, emlékérmeket, zászlókat, a vasműben előállított első vas, acél és tűzállótégla is múzeumunkba került. Várostarténeti gyűjteményünket kiegészítő képzőművészeti anyagunk 1955-ben 7 képpel gyarapodott:

Iván Szilárd: Épül az új város

Iván Szilárd: Az épülő filmpalota

Würitz Ádám: Falusi látogatók

Késmárki László: A dunapentelei kikötő

G. Szabó Kálmán: Dunapentele

Jeges Ernő: Dunapentele a jövőben

Jeges Ernő: A Vasmű helyének kijelölése

A Városi Tanács 1955. május 1-én rendezett ünnepi vásár kiállításának lebontásából mintegy 600 db. felvételt kapott fényképtárházunk. A város építésének és az üzemek fejlődésének számszerű adatai mellett adattárunkba kerültek Dunapentele történetéről az aratósztrájkokra és a felszabadulásra, valamint a kohászok életére vonatkozó adatok. Gyűjtésünkben ezek mellett munkás életrajzok és munkásmozgalmi visszaemlékezések szerepelnek.

NÉPRAJZI GYŰJTÉS

A Dunapentelei Múzeumban 1955 folyamán készült első ízben állandó jellegű néprajzi kiállítás. Évi néprajzi gyűjtőmunkánkat ez alakította ki. A kiállításon egy óvárosi szegényparaszt család szobájának berendezése és egy századeleji helybeli asszony viselete szerepel. A szobába beépítettük az utolsó még fellelhető szemeskályhát, amelynek használata a századforduló idején még általános volt Dunapentelén. A kiállítás témájának megfelelően a tárgyi anyaggyűjtés elsősorban viseleti és berendezési tárgyakra szorítkozott. A teljes viseleten kívül „purucka” s „selyemkeszkenyő”, vállkendő, alsószojnya kerültek a múzeumba. A bútorok mellett kisebb berendezési tárgyakat, edényeket, képeket, világítóeszközöket gyűjtöttünk.

Népművészeti szempontból érdekes *Reiter István* ménesmajori pástör fafaragásainak megvásárlása.

A továbbiakban munkaszokások és ünnepi szokások gyűjtését végeztük. A kézíróval végzett munkához kapcsolódó szokások egyre jobban

pusztulóban vannak s a gépi erővel végzett munkák szokásai még nem alakultak ki. Sokszor már csak elbeszélésekre vagyunk utalva, amikor a kenderfeldolgozás, a szappanfőzés, vagy a kézi vetéshez kapcsolódó szokások után kutatunk.

Az ünnepi szokások nagyrészt még a régi ünnepekhez kapcsolódnak. Szokásosak még az András-napi szerelmi jóslások, a Luca-napi szokások, betlehemezés, a három király járásra azonban már csak az öregek emlékeznek. Megvan még a „Farsangi asszonymulatság”, amikor az asszonyok farsang keddjén köcsögdudával kivonulnak a szőlőhegyre, hogy maguk közt mulassanak. Közös asszonyi munkáknál, — például tollfostáskor —, még eljátszák a „kánai mennyegzőt”. A lányok tavaszi tánca sárközi hatást mutat, ami érződik a hajdani viseleten is. A letelepedett muzsikás cigányok farsang keddjén most is tartják a bőgőtemetést maszkázással, cigánybál keretében. Vannak szokások, amelyek formájukban nem, tartalmukban azonban már változtak. A „májfát” a lányok mellett a kiváló dolgozók is megkapják, az arató ünnepeken pedig a falu és a párt vezetőit köszöntik az ünneplő dolgozók.

A babonás szokások és hiedelmek már csak a legidősebb generációnál lelhetők. Vannak még, akik hisznek a boszorkányokban, a gyerekkicsérélésben, kísértetekben, szemmelverésben, rontásokban. Mindezeket azonban egyre inkább eltörli az Óvárosban is tapasztalható felvilágosultabb gondolkodás.

KIÁLLÍTÁSOK

1955. április 4-én nyílt meg a múzeum új helyiségeiben az új állandó kiállítás. A város területének történetét mutatja be a bronzkortól napjainkig. A kiállítás ebben az évben néprajzi teremmel is bővült.

Az év folyamán négy időszak kiállítást rendeztünk.

1. „Történelmünk sorsfordulói” címmel a Múcsarnok rendezésében. januárban nyíltak meg első ízben a múzeum új kiállító helyiségei a közönség előtt.

2. A *ma élő képzőművészek* munkáiból júniusban a Képzőművészeti Alap rendezett kiállítást.

3. *Sztálinváros környékének népművészete* címmel augusztusban a Népművészeti és Háziipari Vállalat textil és kerámia anyagát, fafaragásait mutattuk be.

4. A „Cseh játékkiállítás”-t december hónapban nyitottuk meg.

A MÚZEUM DOLGOZÓINAK IRODALMI TEVÉKENYSÉGE

1955. ÉVBEN

Bóna Istvánné:

Ritka lelettel gazdagodott a sztálinvárosi múzeum. Sztálinváros (1955) febr. 28.

A Sztálinvárosi Múzeum története. Sztálinváros (1955) febr. 28.

Készül a kőpark. Sztálinváros (1955) aug. 30.

Gyimesi Egonné:

Elő népművészetünk. Sztálinváros (1955) szept. 15.

Sándor Andrásné:

Az októberi forradalom pentelei katonája. Csillag (1955) 2257—2264.

Lenin pentelei katonája. Sztálinváros (1955) márc. 21.

Forradalom Polgárdin. Fehérvár 1 (1955) 78—82

Hozzászólás a szocializmus építése dokumentumainak múzeumi gyűjtéséhez. MH (1955) 251—254

A sztálinvárosi múzeum várostörténeti munkájáról. Sztálinváros (1955) nov. 22.

Bóna Istvánné

VÖRÖSMARTY EMLÉKMÚZEUM

Vörösmarty kápolnásnyéki szülőházában berendezett kis múzeum ebben az évben is gondnok nélkül vegetált. Kiállítását 3500 látogató tekintette meg. Vörösmarty Mihály halálának 100 éves évfordulója alkalmával a Vörösmarty Irodalmi Társaság november 20-án ünnepséget rendezett a múzeum kertjében. Az ünnepi szónok *Waldapfel József* egyetemi tanár volt.

VAJDA JÁNOS EMLÉKMÚZEUM

1955-ben új kis múzeummal gazdagodott Fejér megye. Augusztus 26-án nyílt meg a Petőfi Irodalmi Múzeum Vajda János emlékmúzeuma a volt váli erdészlakban, ahol Vajda János gyermekéveit töltötte. A kis kiállítás méltó keretbe foglalja össze a nagy költő életére, működésére vonatkozó emlékeket és személyes hagyatékát. A múzeumot 1955-ben 1200 látogató tekintette meg.

HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK :

AÉ	Archaeológiai Értesítő
FN	Fejér megyei Néplap
IKMK	István Király Múzeum Közleményei
MH	Múzeumi Híradó
SzSz	Székesfehérvári Szemle

TARTALOM

JELENTES AZ ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM 1955. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

<i>Fitz Jenő</i> : Ásatások, leletmentések	3
<i>Varga Marianne</i> : Néprajzi gyűjtőutak	5
<i>F. Petres Éva</i> — <i>Varga Marianne</i> : Új szerzemények	9
<i>F. Petres Éva</i> : Kiállítások	11
<i>F. J.</i> : Kiadványok	17
A múzeum dolgozóinak irodalmi tevékenysége 1955. évben	18

JELENTES A DÜNAPENTELEI ÁLLAMI MÚZEUM 1955. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

<i>Bóna Istvánné</i> : Ásatások, leletmentések	20
Várostarténeti gyűjtés	21
Néprajzi gyűjtés	22
Kiállítások	23
A múzeum dolgozóinak irodalmi tevékenysége 1955. évben	24

VÖRÖSMARTY EMLÉKMÚZEUM	25
----------------------------------	----

VAJDA JÁNOS EMLÉKMÚZEUM	25
-----------------------------------	----

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: FITZ JENŐ

MEGJELENTEK:

A. (tudományos) sorozat:

1. Wathay Ferenc Énekeskönyve	50 Ft.
2. <i>Fitz Jenő</i> : Kiadatlan Hercules domborművek Fejér megyében	2 Ft.
3. <i>Fitz Jenő</i> : A székesfehérvári Budai külváros középkori templomai	3 Ft.

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

1. <i>Fitz Jenő</i> : Csókakő vára	1 Ft.
2. <i>Fitz Jenő</i> : A székesfehérvári középkori bazilika	2 Ft.
3. <i>F. Petres Éva</i> — <i>Fitz Jenő</i> : Fejér megye rövid története I.	3 Ft.
4. <i>Fitz Jenő</i> : Séta a régi Székesfehérvárról	3 Ft.
5. <i>Radetzky Jenő</i> : Székesfehérvár madárvilágáról	2 Ft.
7. <i>Fitz Jenő</i> : Török erődítések Fejér megyében I.	2 Ft.
8. <i>Fitz Jenő</i> : Török erődítések Fejér megyében II.	2 Ft.
12. <i>Fitz Jenő</i> : Végvári harcok Fejér megyében	3 Ft.

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

10. kötet, 1955. év.	5 Ft.
------------------------------	-------

D. (múzeumi vezető) sorozat:

1. <i>Fitz Jenő</i> : Vezető a középkori romkertben	elfogyott
2. Vezető az István Király Múzeum kiállításaiiban	2 Ft.

E. sorozat: A Fejér megyei múzeumok évi jelentései

1. 1955. év	3 Ft.
-----------------------	-------

ELŐKÉSZÜLETBEN:

B. (népszerű) sorozat: Múzeumi Füzetek

6. Wathay Ferenc Énekeskönyve	
9. <i>Boross Mihály</i> : Fejér megye 1848-ban	
10. <i>Nagy Lajos</i> : Fejér megye rövid története II.	

C. sorozat: Székesfehérvári Szemle

11. kötet, 1957. év.

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos (A. sorozat és Székesfehérvári Szemle) és népszerű (B. és D. sorozat) tanulmányokat közöl.

A *Múzeumi Füzetek* (B. sorozat) 1957 folyamán hat számban (13—18. sz.) jelenik meg. A hat szám előfizetési díja 12 Ft.

